

УДК 351.810:340

БУРИЛО Ю.П., кандидат юридичних наук, доцент, “Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана”

ІНФОРМАЦІЙНА СФЕРА ЯК СФЕРА ГОСПОДАРЮВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** Розглядаються інформаційні, економічні та правові, насамперед господарсько-правові аспекти функціонування інформаційної сфери.*

***Ключові слова:** інформаційна сфера господарювання, інформаційний сектор економіки, господарсько-правове регулювання, господарські інформаційні відносини.*

***Аннотация.** Рассматриваются информационные, экономические и правовые, прежде всего хозяйственно-правовые аспекты функционирования информационной сферы.*

***Ключевые слова:** информационная сфера хозяйствования, информационный сектор экономики, хозяйственно-правовое регулирование, хозяйственные информационные отношения*

***Summary.** The article deals with informational, economic and legal, in particular commercial legal aspects of information sphere's operation.*

***Keywords:** information sphere of commerce, information sector of the economy, commercial legal regulation, commercial information relations.*

Постановка проблеми. Друга половина ХХ ст. і початок ХХІ ст. ознаменувалися процесами, пов'язаними з переходом найбільш розвинутих країн світу від індустріального до постіндустріального (інформаційного) типу соціально-економічної формації. Цей поступ об'єктивно обумовлений зростанням як обсягів накопиченої людством інформації, так і її значення в суспільному житті, а також стрімким розвитком та поширенням інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства. У зв'язку з цим провідною сферою нового постіндустріального (інформаційного) суспільства стає інформаційна сфера, розвиток якої значною мірою впливає на перебіг економічних, політичних, соціально-культурних та інших суспільних процесів. Водночас інформаційна сфера також зазнає зворотного впливу з боку зазначених сфер життєдіяльності: економічної, адміністративно-політичної, соціально-культурної та ін. Взаємопроникнення, взаємодія та взаємовплив інформаційної та економічної сфер призвели до суттєвих змін в економічному базисі суспільства та появи так званої “інформаційної економіки”, в якій провідну роль відіграє інформаційний сектор, а інформація та інформаційно-телекомунікаційні технології розглядаються як стратегічні ресурси економічного розвитку [1, с. 16; 2, с. 88, 93, 172, 191].

Як впливає з положень Закону України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки” [3], наша держава ставить перед собою мету побудови інформаційного суспільства з його інформаційною економікою. Як і в будь-якій іншій правовій державі в Україні ефективне функціонування інформаційного сектора економіки не може відбуватися поза межами правового впливу. Отже, весь потенціал права як потужного регулятора суспільних процесів та одного із головних інструментів в арсеналі держави має бути неодмінно використаний для стимулювання прискореного розвитку інформаційної економіки, розширення її інформаційного сектору та модернізації на цій основі всіх інших галузей народного господарства. Таким чином, наукова парадигма інформаційного суспільства, концепція правової держави та необхідність економічної модернізації країни вимагають

від наукової юридичної спільноти розглянути інформаційну сферу з економіко-правової, насамперед господарсько-правової точки зору.

Враховуючи актуальність наукової проблематики, пов'язаної з розвитком інформаційного суспільства загалом та інформаційної економіки як його невід'ємної складової зокрема, значна увага дослідженню інформаційного сектору економіки приділена в працях багатьох зарубіжних авторів, зокрема таких як Д. Белл [4], Ф. Махлуп [5], М.Порат [6], М. Кастельс [7], І.С. Мелюхин [8], Ю.Н. Дрешер [9], а також ряду вітчизняних вчених-економістів, таких як А.А. Чухно [10], А.О. Маслов [11], Є.Б. Ніколаєв [1], А.І. Бутенко [12], В.В. Іванова [13] та ін., які досліджували роль інформації та інформаційно-комунікаційних технологій в економічній системі, структуру та економічні аспекти функціонування інформаційної індустрії та інформаційного ринку, їх вплив на інші сектори економіки тощо.

Юридична наука почала інтенсивно досліджувати питання розвитку та правового регулювання інформаційної сфери порівняно недавно (з 90-х рр. ХХ ст.). При цьому акцент здебільшого робився на вивченні адміністративно-правових аспектів регулювання інформаційних відносин, зокрема такими вченими як І.В. Арістова [14], К.І. Беляков [15], Р.А. Калюжний [16], Б.А. Кормич [17], О.В. Логінов [18] та ін. Разом з тим, в процесі розвитку інформаційного права як нової комплексної галузі в системі права ряд зарубіжних та вітчизняних вчених-юристів, зокрема І.Л. Бачило, В.Н. Лопатін, М.А. Федотов [19], В.А. Копилов [20], В.М. Брижко [21] почали включати в коло своїх наукових досліджень поряд із публічно-правовими також і питання приватно-правового, насамперед цивільно-правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, а деякі науковці такі як, наприклад, О.В. Кохановська [22], зосередили свою увагу виключно на цивільно-правовому аналізі інформаційних відносин.

Водночас з позицій науки господарського права проблеми функціонування інформаційної сфери досліджуються досить рідко і вибірково. Так, попри наявність порівняно невеликої кількості господарсько-правових досліджень з питань електронної комерції та рекламної діяльності за авторством М.М. Дутова [23], А.В. Чучковської [24], О.С. Матвієнко [25], Л.Д. Тимченко [26], А.І. Черемнової [27], О.Г. Курчина [28] якогонебудь системного наукового дослідження інформаційної сфери як сфери господарювання в юридичній науці немає. У зв'язку із зазначеним вбачається актуальним завдання господарсько-правового аналізу інформаційної сфери саме як сфери господарювання, що має ґрунтуватися на комплексному підході, який інтегруватиме три основні аспекти: інформаційний, економічний і правовий.

Метою статті є здійснення господарсько-правового аналізу інформаційної сфери саме як сфери господарювання, що має ґрунтуватися на комплексному підході, який інтегруватиме три основні аспекти: інформаційний, економічний і правовий.

Виклад основних положень. В якості відправної точки в дослідженні інформаційної сфери як сфери господарювання візьмемо найбільш поширений в юридичній науці і законодавчій практиці підхід до визначення цієї сфери як єдиного інформаційного простору (середовища). Як впливає з аналізу наукових праць І.В. Арістової [14, с. 114,120 – 121], І.Л. Бачило [19, с. 62 – 63], К.І. Белякова [15, с. 62 – 63], О.В. Логінова [18, с. 23], структурно інформаційний простір (середовище) являє собою сукупність інформаційних ресурсів (масивів документів, зафіксованої на матеріальних носіях інформації, що міститься в різноманітних інформаційних системах, базах та банках даних, архівах, бібліотеках, музейних фондах, депозитаріях тощо) та інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, що дозволяє забезпечувати інформаційну взаємодію між державою, організаціями та громадянами з метою

задоволення їх інформаційних потреб. До інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури при цьому відносяться:

- територіально розподілені державні та недержавні комп’ютерні і телекомунікаційні мережі, системи спеціального призначення і загального користування, канали передачі даних, засоби комутації і управління інформаційними потоками;

- інформаційні, комп’ютерні і телекомунікаційні технології – базові, прикладні і забезпечувальні системи і засоби їх реалізації;

- інформаційна індустрія – науково-виробничий потенціал в галузях інформатики, зв’язку, телекомунікацій, обчислювальної техніки, поширення і доступу до інформації;

- ринок інформаційних технологій, засобів зв’язку, інформатизації і телекомунікацій, інформаційних продуктів і послуг;

- соціальний інтелект – організаційні структури, включаючи кадри, що забезпечують функціонування і розвиток національної інформаційної інфраструктури;

- система взаємодії інформаційного простору України зі світовими мережами;

- система забезпечення інформаційного захисту (безпеки);

- система масової інформації;

- система інформаційного законодавства [14, с. 120-21; 15, с. 62-63].

З аналізу структури інформаційного простору випливає щонайменше два основних висновки. По-перше, далеко не всі компоненти інформаційного простору можуть розглядатися як економічні, а відповідно і господарсько-правові категорії. Так, зокрема, інформаційні ресурси, інформаційні технології та мережі не завжди мають ознаки товару (тобто вартісний характер, цінову визначеність та здатність виступати об’єктами купівлі-продажу, а отже бути включеними в господарський оборот). Інші зазначені компоненти, такі як системи взаємодії інформаційного простору України зі світовими мережами та системи забезпечення інформаційної безпеки теж не є економічними категоріями і мають лише опосередковане відношення до сфери господарювання. Таким чином, інформаційний простір за своїм обсягом є поняттям значно ширшим за інформаційну сферу як сферу господарювання.

По-друге, як бачимо з наведеного переліку елементів інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, до її складу входять інформаційна індустрія та ринок інформаційних технологій, засобів зв’язку, інформатизації і телекомунікацій, інформаційних продуктів і послуг. Виступаючи категоріями насамперед економічного плану, ці два компоненти і складають основу інформаційного сектору економіки. На їх дослідженні варто зосередити особливу увагу, зокрема й через те, що структура інформаційного сектору загалом та його окремих складових досі залишається питанням до кінця не вирішеним і значною мірою дискусійним.

Так, наприклад, Ф. Махлуп – автор концепції інформаційної галузі як “виробництва знань”, визначає цю частину економіки як сукупність різних об’єктів, які виробляють знання, інформаційний товар і послуги як для себе, так і для інших. “Виробництво знань”, на його думку, включає різні види діяльності, які об’єднуються у п’ять груп: наукові дослідження та розробки, освіта, засоби масової комунікації, інформаційне машинобудування та інформаційні послуги. Так, до засобів масової комунікації Ф. Махлуп відніс радіо- і телемовлення, телефонні і поштові служби, друкарську і видавничу справи. Інформаційне машинобудування включало виробництво ЕОМ, телекомунікаційного і поліграфічного обладнання [9, с. 21; 12, с. 17].

Автори виданого в США у 1977 р. видання під назвою “Економіка інформації” до інформаційної сфери економіки відносять вже вісім галузей: виробництво знань, поширення знань, страхування, переробка та передача інформації, інформаційні товари

(від авторучки до ЕОМ), окремі види діяльності урядових установ, контрольну та організаційну техніку і навіть меблі [9, с. 21].

В той же час в Україні, відповідно до Класифікатора видів економічної діяльності, чинного з 1 січня 2012 р., інформаційний сектор економіки розглядається значно вужче, ніж зарубіжними вченими-економістами, адже секція “Інформація та телекомунікації” даного класифікатора включає лише: видавничу діяльність; виробництво кіно та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозапису; діяльність у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення телекомунікації; комп’ютерне програмування, консультування та пов’язана з ними діяльність; надання інформаційних послуг; діяльність із керування комп’ютерним устаткуванням, інша діяльність у сфері інформаційних технологій та інформаційних систем. Такі ж види інформаційної діяльності як реклама, функціонування бібліотек та архівів розміщені в інших секціях класифікатора, майже не пов’язаних з інформаційним сектором [29, с. 66].

Для визначення структури інформаційної сфери господарювання необхідно поглянути на інформаційний сектор економіки, а отже й інформаційну сферу в її господарсько-правовому аспекті через призму суспільного виробництва. Такий підхід здається обґрунтованим з двох причин. По-перше, з формально-юридичної точки зору інформаційна сфера в господарсько-правовому сенсі має розглядатися як сфера господарської діяльності, під якою відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України слід розуміти діяльність суб’єктів господарювання у сфері суспільного виробництва...[30]. По-друге, з точки зору економічної теорії економіка в цілому та окремі її галузі і сектори зокрема теж можуть розглядатися як сфери суспільного виробництва.

Розуміння інформаційного сектору економіки саме як сфери суспільного виробництва дає можливість виокремити в ній такі основні складові елементи (фази) як: власне виробництво, розподіл, обмін і споживання [31, с. 25].

Виробнича фаза в процесі функціонування інформаційної сфери як сфери суспільного інформаційного виробництва забезпечується саме завдяки наявності в її складі інформаційної індустрії. При розгляді інформаційної індустрії як складової частини інформаційного простору (який дає переважно структурно-статичну характеристику інформаційної сфери), під нею слід розуміти науково-виробничий потенціал в галузях зв’язку, телекомунікацій, інформатики, обчислювальної техніки, поширення і доступу до інформації. Втім, розглядаючи інформаційну сферу як сферу суспільного виробництва, на інформаційну індустрію варто поглянути як на динамічну систему, яка має функціональну та організаційну сторони.

З функціональної точки зору інформаційна індустрія являє собою сферу виробничої діяльності, в результаті якої створюється інформаційний товар. Загалом під інформаційним товаром прийнято розуміти об’єкт купівлі-продажу, при виробництві або використанні (споживанні) якого провідну роль відіграє інформація [32, с. 115]. З вищенаведених думок вчених щодо структури інформаційного сектору та сутності інформаційної індустрії випливає, що до інформаційного товару належать, по-перше, інформаційні продукти та інформаційні послуги, тобто власне інформаційні нематеріальні блага (попри те, що відповідні продукти можуть бути зафіксовані на матеріальних носіях). По-друге, до таких товарів належать засоби телекомунікацій та інформатизації (телекомунікаційні лінії та обладнання, комп’ютери та комп’ютерні мережі, інформаційні системи тощо), поліграфічне обладнання, інші матеріальні засоби, необхідні для створення, обробки, поширення та споживання інформації (оскільки зазначені засоби складають основу інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, надалі іменуватимемо їх інформаційно-інфраструктурними продуктами).

Зважаючи на зазначене, Ю.Н. Дрешер справедливо відзначає, що інформаційна індустрія включає в себе дві, по-суті, різні частини: виробництво інформаційної техніки (машин та обладнання) і виробництво безпосередньо інформації [9, с. 40]. В даному сенсі зазначені частини інформаційної індустрії в цілому співзвучні з такими широковживаними поняттями як індустрія (сектор) інформаційно-комунікаційних технологій та індустрія “контенту”, тобто власне самої інформації. Незважаючи на притаманні їм особливості, ці дві частини інформаційної індустрії тісно пов’язані між собою, оскільки лише за умови їх злагодженого функціонування стає можливим задоволення інформаційних потреб споживачів. Разом з тим, із сказаного стає очевидним той факт, що виробляючи як нематеріальні (інформаційні) так і матеріальні блага, інформаційна індустрія одночасно належить до двох сфер суспільного виробництва: матеріального та нематеріального.

Як вже відзначено, інформаційний товар, що є результатом діяльності інформаційної індустрії, включає в себе поряд з інформаційною продукцією та матеріальними засобами створення, обробки та поширення інформації ще й інформаційні послуги. Дана обставина обумовлює необхідність виокремлення в структурі інформаційної індустрії як галузей, які виробляють інформаційну та інформаційно-інфраструктурну продукцію, так і тих галузей, які займаються інформаційно-сервісною діяльністю, тобто надають інформаційні послуги. В цьому зв’язку, як небезпідставно відзначає О.В. Синеокий, інформаційну індустрію можна віднести як до вторинного сектору людської діяльності – промислового виробництва, так і до третинного сектору – сфери послуг [33, с. 145].

В організаційному зрізі структура інформаційної індустрії включає в себе систему виробників інформаційних товарів, якими можуть виступати як господарські організації, так і фізичні особи підприємці. Залежно від характеристик інформаційного товару до такої системи можна віднести такі групи галузей зазначених суб’єктів: виробників інформаційної продукції та виробників інформаційних послуг; виробників інформаційно-інфраструктурної продукції та послуг, пов’язаних із забезпеченням функціонування інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури. Визначення більш детальної галузевої структури інформаційної індустрії вимагає аналізу видів інформаційної діяльності, про що окремо йтиметься далі.

Вироблений інформаційною індустрією товар потрапляє на інформаційний ринок. Як стверджує економічна наука, ринок – це сфера товарно-грошового обміну, в якій реалізуються відносини купівлі-продажу та здійснюється господарська діяльність щодо просування товарів і послуг від їх виробників до споживачів [34, с. 148]. Таким чином фаза обміну в суспільному інформаційному виробництві опосередковується дією ринкового механізму, в результаті чого між виробниками інформаційного товару та його споживачами виникають товарно-грошові відносини: цей товар потрапляє до споживача, а його виробник отримує грошові кошти. Іншими словами інформаційний ринок виконує в інформаційному секторі економіки інтегруючу функцію, адже він об’єднує виробників та споживачів інформаційного товару через систему товарно-грошових зв’язків [35, с. 169].

Разом з тим, для інформаційного ринку характерна і регулююча (розподільча) функція. Так, в процесі ринкової регуляції визначається оптимальне співвідношення між різними інформаційними товарами, внаслідок чого відбувається розподіл та перерозподіл часток ринку між їх виробниками, а також розподіл пропорцій споживання між їх покупцями. Отже, інформаційний ринок опосередковує в процесі суспільного інформаційного виробництва не лише фазу обміну, а ще й фазу розподілу.

Тоді як на стадії виробництва інформаційного товару інформаційною індустрією має місце виробнича діяльність, а на стадіях розподілу та обміну торговельна діяльність її продавців та покупців, то на стадії споживання – кінцевій фазі суспільного інформаційного виробництва, відбувається використання цього товару його споживачами. При цьому варто розрізняти особисте та виробниче споживання інформаційного товару. Особисте інформаційне споживання спрямовано на задоволення інформаційних потреб кінцевого споживача – людини. При виробничому споживанні інформаційний товар використовується в якості засобів виробництва (засобів та предметів праці) в ході наступного інформаційного виробництва або ж виробництва неінформаційних товарів [36, с. 305].

Враховуючи те, що в умовах інформаційної економіки значення інформації як економічного ресурсу постійно зростає, і вона як безпосередня продуктивна сила дедалі більше використовується в якості засобів виробництва при виготовленні як інформаційних, так і неінформаційних товарів, М. Порат виділяє первинний і вторинний інформаційні сектори. До первинного сектора відносяться виробництво електронно-обчислювальної техніки, телекомунікації, поліграфічна промисловість, реклама тощо. Вторинний інформаційний сектор включає інформаційну діяльність, яку не можна виміряти безпосередньо: управління, в тому числі державне й у приватному секторі, діяльність неінформаційних галузей промислового сектора, де інформація виробляється й ними ж споживається, і включається в кінцеву вартість виробів [12, с. 17-18; 9, с. 22]. На наш погляд, виділяти такий вторинний інформаційний сектор в структурі економіки в якості її окремої складової недоцільно, адже в такому разі до цього сектору може потрапити будь-яка галузь народного господарства, оскільки інформація в тій чи іншій мірі використовується при виробництві будь-якої продукції та послуг.

Об’єктивним критерієм відмежування інформаційного сектору економіки від інших її галузей та секторів може бути тільки інформаційний товар, що виробляється лише в цьому секторі. В той же час є всі підстави говорити про сферу інформаційного забезпечення всіх інших галузей господарської діяльності, в яких інформація та інформаційно-комунікаційні технології виступають лише засобами виробництва і хоча впливають на вартість кінцевого неінформаційного товару, втім окремим товаром не виступають. У зв’язку з цим можна говорити про інформаційну сферу господарювання у вузькому сенсі як про інформаційний сектор економіки та у широкому значенні, яке включатиме поряд з інформаційним сектором ще й сферу інформаційного забезпечення економіки в цілому. Таку точку зору можна вважати проекцією на сферу господарювання думки І.В. Арістової про широке і вузьке бачення інформаційної сфери [14, с. 44, 114].

Продовжуючи вивчення інформаційної сфери господарювання в її вузькому значенні як інформаційного сектору економіки, необхідно детальніше зупинитися саме на інформаційних аспектах її функціонування, адже поки що ми торкнулися переважно економічних аспектів, досліджуючи її як сферу суспільного виробництва.

Оскільки за своїм змістом господарська (економічна) діяльність в інформаційній сфері – це діяльність інформаційна, необхідно розглянути її види на основі моделі інформаційної сфери як сфери інформаційної діяльності. Дана модель, хоча і не така популярна як модель інформаційного простору, теж використовується науковою спільнотою, зокрема В.А. Копиловим [20, с. 47], О.В. Сосніним [37] та ін., а окремі її аспекти знайшли вираження в ст.ст. 32, 34 Конституції України та ст. 9 Закону України “Про інформацію”, в яких йдеться про види інформаційної діяльності [38; 39]. Останнє свідчить про те, що такий підхід є прийнятним не лише з точки зору економічної, а й юридичної науки.

В зазначеній моделі інформаційна сфера поділяється на основну частину, в якій безпосередньо здійснюється обіг інформації та допоміжну частину, яка забезпечує цей обіг. Основна частина включає в себе три сектори або види інформаційної діяльності (інформаційних процесів): пошук, отримання і споживання інформації; створення і поширення первинної та похідної інформації; формування інформаційних ресурсів, підготовка інформаційних продуктів та надання інформаційних послуг. Допоміжна частина інформаційної сфери включає, по-перше, створення і застосування інформаційних технологій і засобів їх забезпечення, по-друге – створення і застосування засобів та механізмів інформаційної безпеки [20, с. 47].

Така деталізація видів інформаційної діяльності дає можливість зрозуміти, які інформаційні процеси превалюють на різних фазах суспільного інформаційного виробництва. Так, наприклад, для стадії споживання інформаційного товару характерні процеси пошуку, отримання і власне самого споживання інформації. В основі товарно-грошових відносин на інформаційному ринку (стадії розподілу та обміну) лежать процеси поширення інформації у вигляді інформаційних ресурсів (продуктів) та надання інформаційних послуг. В той же час фаза безпосереднього виробництва інформаційного товару інформаційною індустрією характеризується процесами створення первинної та похідної інформації, формування інформаційних ресурсів, підготовки інформаційних продуктів і послуг, створення і застосування інформаційних технологій, засобів інформаційної безпеки.

Враховуючи специфіку інформаційних процесів, що відбуваються в інформаційній індустрії, можемо продовжити її структурування на окремі галузі. Так до групи галузей, що виробляють інформаційну продукцію, належать: галузь масової інформації (теле- та радіокомпанії, кіностудії, організації відео- та звукозапису, видавництва, друкарні тощо) та галузь виробництва спеціалізованої (науково-технічної, економічної, правової тощо) інформації, до якої належать: науково-дослідні установи, проектно-конструкторські бюро, фінансово-консалтингові, юридичні фірми та ін. До групи галузей інформаційних послуг належать: бібліотечна та архівна галузі, система книготоргівлі, а також депозитарії різноманітної документованої інформації, служби науково-технічної інформації, призначенням яких є зберігання та поширення інформаційної продукції. Вказані галузі формують частину інформаційної індустрії, яку можна називати індустрією “контенту”.

До групи галузей, що виробляють інформаційно-інфраструктурні товари належать: галузь виробників комп’ютерного і телекомунікаційного обладнання; галузь програмного забезпечення. До групи галузей інформаційно-інфраструктурних послуг належать: галузь інформаційно-комунікаційних послуг (телекомунікації, поштовий зв’язок, комунікаційні Інтернет-послуги, в т.ч. за допомогою соціальних мереж); інфраструктурно-сервісна галузь, включає діяльність щодо технічного обслуговування комп’ютерних і телекомунікаційних мереж, їх проектування, будівництва та інтеграції. Разом ці галузі утворюють індустрію інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ-сектор).

Зазначена структура інформаційної індустрії, що відображає її інформаційну, технологічну та економічну сторони, може слугувати методологічною основою для розмежування окремих видів господарської діяльності в інформаційній сфері на законодавчому рівні.

Розуміння інформаційної сфери господарювання як сфери господарської (економічної) інформаційної діяльності є основою для похідної від нього концепції – сфери господарських (економічних) інформаційних відносин. В юридичному сенсі це важливо тому, що дає можливість комплексно поглянути на цю сферу як на сферу

правового регулювання, адже здійснення господарської інформаційної діяльності породжує відповідні суспільні відносини, які в свою чергу регулюються правом.

З загальної теорії права слідує, що правове регулювання є різновидом соціального регулювання і являє собою здійснюване державою за допомогою права та правових засобів впорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону і розвиток. За допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, таким чином перетворюючись на правовідносини. В правовідносинах індивідуалізуються положення відповідних правових норм, конкретизуються суб'єктивні права і обов'язки стосовно конкретних учасників суспільних відносин, внаслідок чого між ними виникають правові зв'язки [40, с. 529, 542]. Таким чином, як відзначає Г.Л. Знаменський, правовідношення – це та сполучна ланка, яка поєднує вимоги правових норм з конкретною поведінкою суб'єктів в механізмі правового регулювання [41, с. 30].

Щодо сфери правового регулювання, то під нею слід розуміти сукупність суспільних відносин, яку можливо і необхідно впорядкувати за допомогою права і правових засобів [42, с. 107]. Стосовно інформаційної сфери господарювання, це означає, що далеко не всі суспільні відносини в цій сфері регулюються правом. Фактично правовому регулюванню в зазначеній сфері підлягають лише найбільш важливі інформаційні відносини економічного характеру, без впорядкування яких функціонування цієї сфери було б неможливим або проблематичним. З цього випливає, що за своїм обсягом сфера правового регулювання в інформаційній сфері господарювання значно вужча за фактичний обсяг суспільних відносин, що виникають в процесі суспільного інформаційного виробництва.

Економічні суспільні відносини, що складаються в інформаційній сфері господарювання є досить різноманітними за своїм характером, що обумовлює необхідність їх регулювання різними галузями права. Так, наприклад, суспільні відносини, які виникають в ході використання суб'єктами господарювання-виробниками інформаційного товару найманої праці (особистого фактору виробництва, що входить до складу продуктивних сил), регулюються трудовим правом. Фінансові відносини щодо сплати податків зазначеними суб'єктами господарювання є предметом правового регулювання нормами податкового права. Майнові відносини щодо купівлі-продажу інформаційного товару між фізичними особами (які не мають статусу суб'єкта господарської діяльності) регламентовані нормами цивільного права. В той же час, виходячи з положень ст.ст. 3, 4 Господарського кодексу України, нормами господарського права врегульовані лише ті економічні відносини в інформаційній сфері, які складаються під час організації і безпосереднього здійснення господарської діяльності з виробництва та реалізації інформаційного товару [30].

У зв'язку із зазначеним слід мати на увазі, що господарська діяльність, а відповідно й господарські, в тому числі й інформаційні, відносини в економічних науках в цілому ототожнюються з економічною діяльністю та економічними відносинами [35, с. 31-35]. Водночас з юридичної точки зору, як ми бачимо, зокрема, на прикладі інформаційної сфери господарювання, далеко не всі економічні відносини є предметом господарсько-правового регулювання. Сферу господарсько-правового регулювання становлять лише господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.

Слід звернути окрему увагу на те, що зазначені господарські відносини в інформаційній сфері не завжди носять інформаційний характер, безпосередньо пов'язаний з інформаційною продукцією чи послугами. Так, зокрема, серед організаційно-господарських відносин можна виділити корпоративні відносини, які не є інформаційними, незважаючи на те, що їх учасниками є суб'єкти господарювання, які спеціалізуються на здійсненні господарської діяльності щодо виробництва і реалізації

інформаційного товару. В той же час господарсько-виробничі відносини, які складаються на основі такої діяльності можна вважати інформаційними. Отже, предмет господарсько-правового регулювання в інформаційній сфері охоплює як інформаційні, так і пов'язані з ними неінформаційні господарські відносини.

Особливістю господарсько-правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері господарювання є використання при його здійсненні окремих норм цивільного, адміністративного, фінансового та інших самостійних галузей права. Це пояснюється тим, що господарське право, на думку більшості вчених (В.С. Щербина, О.М., Вінник, Ю.К. Толстой, О.А. Пушкін, С.С. Алексєєв та ін.), є комплексною галуззю права, в якій зібрані правові норми основних галузей права, приурочені до одного предмета правового регулювання – господарської діяльності [43, с. 51; 44, с. 21]. Як комплексна галузь права, що регулює господарські (організаційно-майнові) аспекти функціонування інформаційної сфери, господарське право тісно взаємопов'язано з іншою комплексною галуззю, яка регулює інформаційний зріз відносин в зазначеній сфері – інформаційним правом [45, с. 30].

Висновки.

Узагальнюючи наведені міркування щодо інформаційної сфери господарювання, як висновок маємо зазначити, що вона одночасно виступає невід'ємною частиною як інформаційної, так і економічної сфер життєдіяльності суспільства. З економічної точки зору в широкому сенсі вона включає в себе як інформаційний сектор економіки, так і сферу інформаційного забезпечення всіх інших галузей і секторів народного господарства. У вузькому розумінні як інформаційний сектор економіки вона становить сферу суспільного виробництва інформаційного товару. В такому сенсі основою цієї сфери є інформаційна індустрія (забезпечує власне виробничу фазу суспільного виробництва) та інформаційний ринок (система товарно-грошових відносин між виробниками та споживачами інформаційного товару, що опосередковує такі фази суспільного виробництва, як розподіл та обмін).

Галузева структура інформаційної індустрії, враховуючи інформаційну специфіку господарської діяльності, що здійснюється її суб'єктами включає індустрію “контенту” (галузі, що виробляють інформаційну продукцію та послуги) та індустрію інформаційно-комунікаційних технологій (галузі, що виробляють інформаційно-інфраструктурні товари та послуги).

В правовому сенсі інформаційна сфера господарювання являє собою сферу правового регулювання, яка за своїм обсягом вужча за відповідну сферу економічних відносин. Правовому регулюванню за допомогою норм цивільного, фінансового, трудового та ін. права підлягають лише найістотніші економічні відносини в цій сфері. При цьому предметом господарсько-правового регулювання виступають лише господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини як інформаційного, так і неінформаційного характеру.

Стосовно перспектив подальших наукових досліджень з окресленої тематики слід зазначити, що вони повинні бути спрямовані на вивчення видів господарської діяльності, а також суб'єктного та об'єктного складу господарських відносин в інформаційній сфері.

Використана література

1. Ніколаєв Є.Б. Теорія інформаційної економіки: зміст і основні суперечності : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / Ніколаєв Євген Борисович ; Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К., 2011. – 176 с.

2. Скаленко О. Глобальні резерви поступу ; передмов. О. Білоруса / О. Скаленко. – К.: Основи, 2000. – 394 с.
3. Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки” від 09.01.07 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. – М.: Академия, 1999.
5. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. – Princeton, 1962.
6. Porat M. The Information Economy: Development and Measurement. – Washington, 1978.
7. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура ; [пер. с англ. под. науч. ред. О.И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
8. Мельюхин И.С. Информационное общество : Истоки, проблемы, тенденции развития. – М. : Изд-во Московского университета, 1999. – 308 с.
9. Дрешер Ю.Н. Организация информационного производства : учебное пособие. – М. : ФАИР-ПРЕС, 2005. – 248 с.
10. Чухно А.А. Твори : у 3 т. / А.А. Чухно ; НАН України, Київський національний університет імені Т. Шевченка, Науково-дослідний фінансовий інститут. – К. : НДФІ. – Т. 2 : Інформаційна постіндустриальна економіка: теорія і практика. – 2006. – 512 с.
11. Маслов А.О. Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення: монографія / А.О. Маслов. – К. : Аграр Медіа Груп, 2012. – 431 с.
12. Проблеми розвитку підприємництва в інформаційному секторі економіки та напрямки підвищення ефективності його державного регулювання / А.І. Бутенко, І.М. Сараєва, Н.І. Носова. – Одеса : Фенікс, 2005. – 118 с.
13. Іванова В.В. Інформаційне забезпечення економіки, заснованої на знаннях : монографія / В.В. Іванова. – К. : Логос, 2011. – 277 с.
14. Арістова І.В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2002. – 476 арк.
15. Беляков К.И. Управление и право в период информатизации : монография. – К. : Изд-во “КВПЦ”, 2001. – 307 с.
16. Калюжний Р., Новицька Н. Організаційно-правові питання становлення інформаційного суспільства // Правова інформатика. – 2006. – № 3. – С. 17-22.
17. Кормич Б.А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України : монографія. – О. : Юридична література, 2003. – 472 с.
18. Логінов О.В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 236 арк.
19. Бачило И.Л., Лопатин В.Н., Федотов М.А. Информационное право : учебник ; под ред. акад. РАН Б.Н. Торопнина. – [2-е изд., с изм. и доп.]. – СПб. : Изд-во Р. Асланова “Юридический центр Прес”, 2005. – 725 с.
20. Копылов В.А. Информационное право : вопросы теории и практики / В.А. Копылов. – М. : Юристъ, 2003. – 622 с.
21. Брижко В.М. Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин : монографія. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2009. – 415 с.
22. Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві : монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2006. – 463 с.;
23. Дутов, М. М. Правове забезпечення розвитку електронної комерції : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. 12.00.04 / НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2003. – 17 с.
24. Чучковська А. В. Правове регулювання електронної комерції в Україні : господарські договори, що вчиняються через мережі електрозв’язку : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А.В. Чучковська ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Центр учб. л-ри, 2007. – 223 с.

25. Матвієнко О.С. Електронна комерція : поняття та законодавче закріплення в Україні / Правове регулювання економіки : збірник наукових праць. – 2008. – № 8. – С. 219 – 230.
26. Правове регулювання електронної комерції / [Л.Д. Тимченко та ін.] ; за ред. Л.Д. Тимченка ; Держ. податк. адмін. України, Нац. ун-т держ. податк. служби України, НДІ фін. права. – Ірпінь : Нац. ун-т держ. податк. служби України, 2008. – 235 с.
27. Черемнова А.І. Правове регулювання комерційної реклами в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. 12.00.04 / А.І. Черемнова ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2000. – 17 с.
28. Курчин О. Г. Господарсько-правове регулювання розміщення зовнішньої реклами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.04 / Курчин Олег Геннадійович ; НАН України, Ін-т екон.-прав. досліджень. – Донецьк, 2012. – 18 с.
29. Яременко О.І. Правове регулювання інформаційної господарської діяльності в Україні // Інформація і право. – № 3(6). – 2012. – С. 63 – 71
30. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 18, 19-20, 21-22. – Ст. 144.
31. Основи економічної теорії : підручник ; за заг. ред.. Ю.В. Ніколенка. – [3-тє вид.]. – К. : ЦУЛ, 2003. – 540 с.
32. Мельник Л.Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике : Энциклопедический словарь. – Сумы : ИТД “Университетская книга”, 2005. – 384 с.
33. Синеокий О.В. Основы информационного права и законодательства в области высоких технологий и ИТ-инноваций : учеб. пособие для студ. юрид. и неюрид. спец. Украины и Российской Федерации / О.В. Синеокий ; предисл. Дмитриева Ю.А. (РФ) ; Запорож нац. ун-т, юрид. ф-т (Украина). – Х. : Право, 2011. – 592 с.
34. Політична економія : уавч. посіб. / К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. К.Т. Кривенка. – [2-е вид., без змін.]. – К. : КНЕУ, 2008. – 512 с.
35. Основи економічної науки : курс лекцій / [В.С. Савчук, О.О. Беляєв, К.Т. Кривенко та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАНУ В.С. Савчука. – К. : КНЕУ, 2011. – 442 с.
36. Економічний словник-довідник ; за ред. док. екон. наук, проф. С.В. Мочерного (худож. оформ. В.М. Штогриня). – К. : Феміна, 1995. – 368 с.
37. Соснін О.В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України. / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 572 с.
38. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
39. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. № 2657-ХІІ : в редакції від 13.01.11 р. № 2938-VI // Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 32. – Ст. 313.
40. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник. – Х. : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
41. Знаменский Г.Л. Новое хозяйственное право. Избранные труды : сб. науч. трудов / Г.Л. Знаменский. – К. : Юринком Інтер, 2012, – 488 с.
42. Актуальні проблеми теорії держави та права : навчальний посібник / [Є.В. Білозьоров, Є.О. Гіда, А.М. Завальний та ін.] ; за заг. Є.О. Гіди. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2010. – 260 с.
43. Вінник О.М. Господарське право : навчальний посібник. – [2-е вид., змін та доп.]. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. – 766 с.
44. Щербина В.С. Господарське право : підручник / В.С. Щербина. – [5-є вид., перероб. і доп.]. – К. : Юринком Інтер, 2012. – 600 с.
45. Городов О.А. Информационное право : учеб. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 248 с.